

УДК 2-67:351.746.1:355.013

DOI 10.35433/PhilosophicalSciences.1(97).2025.61-69

ДО ПИТАННЯ ПРО КЛЮЧОВІ ТЕНДЕНЦІЇ БЕЗПЕКОВИХ ПРОЦЕСІВ У РЕЛІГІЙНІЙ ЦАРИНІ В ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

В. Е. Туренко*, О. В. Костюк**

Актуальність теми зумовлена необхідністю аналізу ключових тенденцій небезпечних процесів у релігійній сфері в умовах післявоєнного періоду, що має критичне значення для сучасної України в контексті російсько-української війни. Релігійна сфера стає як джерелом стабілізації, так і фактором конфліктів, а її трансформації значною мірою впливають на соціальну згуртованість, міжрелігійні відносини та духовну автентичність. Автори акцентують увагу на вивченні причин і наслідків небезпечних процесів, таких як радикалізація, політизація релігії та ескалація міжконфесійних конфліктів. Дослідження базується на використанні міждисциплінарного підходу, що включає логічний, компаративний і герменевтичний методи. Логічний метод дозволив структурно проаналізувати сучасні виклики релігійної безпеки, компаративний – порівняти релігійні процеси в Україні з досвідом інших постконфліктних суспільств, а герменевтичний – забезпечив розуміння релігійних аспектів як важливого інструменту впливу на суспільну стабільність. У дослідженні виявлено ключові тенденції небезпечних процесів у релігійній сфері, включаючи внутрішньоконфесійну напруженість, радикалізацію релігійних груп і політизацію релігії. Акцент зроблено на важливості релігійної безпеки, яка є невід'ємною частиною національної безпеки України. Запропоновано підходи до мінімізації ризиків, такі як підтримка міжконфесійного діалогу, протидія радикалізації та збереження релігійної свободи в умовах соціальної кризи. Розуміння тенденцій небезпечних процесів у релігійній сфері є критичним для гармонізації релігійного середовища в Україні. Запропоновані концептуальні підходи спрямовані на зменшення напруженості, протидію зовнішнім впливам та підтримку соціальної згуртованості. Це дозволить забезпечити стабільність релігійної сфери як важливого компонента національної безпеки.

Ключові слова: післявоєнна стабілізація, релігійна безпека, міжконфесійний діалог, радикалізація, політизація релігії, релігійна ідентичність.

ON THE ISSUE OF KEY TRENDS IN DANGEROUS PROCESSES IN THE RELIGIOUS SPHERE DURING THE POST-WAR PERIOD

V. E. Turenko, O. V. Kostyuk

The relevance of the topic is driven by the necessity to analyze key trends in dangerous processes within the religious sphere during the post-war period, which is critically significant for contemporary

* Віталій Туренко / Vitali Turenko, доктор філософських наук, старший дослідник (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна)

vitali_turenko@ukr.net

ORCID: 0000-0003-0572-9119

** Олександр Костюк / Oleksandr Kostyuk, кандидат філософських наук, доцент, докторант, (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна)

sasha0079@gmail.com

ORCID: 0000-0003-1907-6307

Ukraine in the context of the Russian-Ukrainian war. The religious sphere serves both as a source of stabilization and a factor of conflict, and its transformations substantially affect social cohesion, interfaith relations, and spiritual authenticity. The author emphasizes the need to study the causes and consequences of dangerous processes such as radicalization, the politicization of religion, and the escalation of interfaith conflicts. The study employs an interdisciplinary approach that incorporates logical, comparative, and hermeneutic methods. The logical method enabled a structural analysis of contemporary challenges to religious security, the comparative method facilitated the examination of religious processes in Ukraine alongside those in other post-conflict societies, and the hermeneutic method provided insight into religious aspects as significant tools influencing societal stability. The study identified key trends in dangerous processes in the religious sphere, including intra-confessional tensions, the radicalization of religious groups, and the politicization of religion. Emphasis is placed on the importance of religious security as an integral part of Ukraine's national security. Proposed approaches to mitigating risks include fostering interfaith dialogue, countering radicalization, and preserving religious freedom amidst a social crisis. Understanding the trends in dangerous processes in the religious sphere is critical for harmonizing Ukraine's religious environment. The proposed conceptual approaches aim to reduce tensions, counter external influences, and support social cohesion. These measures will ensure the stability of the religious sphere as a vital component of national security.

Keywords: post-war stabilization, religious security, interfaith dialogue, radicalization, politicization of religion, religious identity.

Постановка проблеми.

У післявоєнний період релігійна сфера зазнає значних трансформацій, обумовлених соціальними, політичними та культурними змінами. Війни залишають глибокі сліди у свідомості суспільства, спричиняючи зростання релігійного екстремізму, маніпуляцій на релігійному ґрунті, а також поширення нових форм синкретичних вірувань. Ці процеси створюють як нові можливості для міжрелігійного діалогу, так і серйозні загрози у вигляді радикалізації, інституційного розколу, втрати автентичності релігійних традицій. У таких умовах дослідження ризиків і небезпек у релігійній царині набуває особливої важливості для збереження духовного балансу та гармонії у суспільстві.

Сучасні тенденції глобалізації та цифровізації впливають на поширення релігійних ідей, але водночас загострюють проблеми ідентичності та секуляризації. У післявоєнних суспільствах, які часто характеризуються кризою довіри, відновлення релігійних структур може бути складним завданням. Саме тому вивчення небезпечних процесів і ризиків стає важливим як для науковців, так і для практиків, що працюють у сфері релігії, міжконфесійних відносин і безпеки.

Ступінь наукової розробленості.

Наукові напрацювання вітчизняних науковців В. Єленського, О. Костюка, О. Сагана, О. Соколовського, А. Филипович та інших становили теоретико-методологічну основу статті. Втім, слід зауважити, що в них відсутнє розкриття основних потенційних ризиків у вітчизняній релігійній сфері у післявоєнних умовах.

Метою дослідження є аналіз ключових тенденцій небезпечних процесів і ризиків у релігійній сфері післявоєнного періоду, визначення їхніх причин та наслідків, а також розробка підходів до мінімізації потенційних загроз для гармонізації релігійного середовища.

Поставлена мета вимагає вирішення таких **завдань**:

1) провести аналіз сучасних тенденцій небезпечних процесів у релігійній сфері післявоєнного періоду;

2) виявити ключові ризики та їхні причини в контексті міжрелігійних і внутрішньоконфесійних відносин;

3) запропонувати концептуальні підходи до мінімізації ризиків у релігійній царині, враховуючи соціально-культурні особливості постконфліктного суспільства.

Методологія дослідження базується на міждисциплінарному підході, що

поєднує логічний, компаративний, герменевтичний методи, а також соціологічний аналіз і контент-аналіз. Логічний метод забезпечив структурний аналіз сучасних викликів релігійній безпеці, дозволяючи виділити ключові фактори, що сприяють радикалізації, політизації релігії та ескалації внутрішньоконфесійних конфліктів. Компаративний метод спрямований на порівняння релігійних процесів в Україні з досвідом інших постконфліктних суспільств, що допомагає ідентифікувати унікальні риси українського контексту. Герменевтичний метод використовується для аналізу релігійного дискурсу як інструменту впливу на суспільну стабільність, дозволяючи інтерпретувати дані соціологічних опитувань, офіційних заяв релігійних організацій та нормативних документів. Соціологічний аналіз ґрунтується на даних про громадську думку та рівень напруги між конфесіями, що дало змогу виявити динаміку конфліктів. Контент-аналіз використовується для дослідження публічних заяв релігійних лідерів і медіа, з метою ідентифікації наративів політизації та радикалізації. Комплексний підхід, підкріплений системним аналізом, дозволив врахувати внутрішні та зовнішні чинники впливу на релігійну сферу, забезпечити багатовимірний аналіз небезпечових процесів у післявоєнний період та формулюючи основу для розробки практичних рекомендацій.

Дискусія та результати.

Аналіз сучасних тенденцій небезпечових процесів у релігійній сфері в умовах повномасштабної війни Росії проти України. Повномасштабна війна Росії проти України, яка розпочалася 24 лютого 2022 року, суттєво вплинула на всі аспекти суспільного життя, зокрема й на релігійну сферу. Ця війна не лише зруйнувала тисячі людських життів, інфраструктуру та соціальні зв'язки, але й створила умови для виникнення нових небезпечових процесів у релігійній царині. Релігійна сфера, яка в мирний час відіграє роль морального та духовного стабілізатора, в умовах війни стає ареною для зіткнення ідей, маніпуляцій і

конфліктів. Аналіз сучасних тенденцій цих процесів дозволяє виявити ключові загрози та причини їхнього виникнення, що є критично важливим для подолання викликів, з якими стикається українське суспільство.

Однією з основних тенденцій є посилення внутрішньої напруги в релігійному середовищі, пов'язаної із загостренням суперечностей між різними конфесіями. Війна загострила питання релігійної ідентичності та лояльності, які завжди були актуальними для України. Особливе місце у цьому контексті посідає конфлікт між Православною Церквою України (ПЦУ) та Українською Православною Церквою (УПЦ). Попри проголошення УПЦ незалежності від Московського Патріархату у травні 2022 року, ця релігійна організація все ж продовжує асоціюватися значною частиною українського суспільства з російським впливом. У багатьох громадах напруженість між прихильниками цих конфесій переростає у відкриті конфлікти, що часто супроводжуються судовими позовами, фізичним протистоянням й інформаційними війнами. Війна значною мірою загострила ці протиріччя, поставила під сумнів можливість мирного співіснування цих конфесій у майбутньому.

На підтвердження цього наведемо результати соціологічних досліджень, згідно з якими найчастіше на конфліктність або напруженість у відносинах між вірними різних церков вказують вірні ПЦУ (14 %, у 2022 році – 28 %) та УПЦ (15 %, у 2022 році – 27 %), найрідше – вірні УГКЦ (4,5 %, 2022 році – 8 %). Ці результати свідчать, з одного боку, що саме між вірними ПЦУ і УПЦ (як і 2022 року) найбільш виражена напруженість у відносинах, а з другого, – вона виражена меншою мірою, ніж 2022 року (але вже ж є вищою, ніж у 2021 р.) [2: 19].

Іншою тенденцією є зростання політизації релігії, що стало однією з ключових стратегій російської пропаганди. Як наслідок, від 2000 р. постійно зростала вага політичного чинника, і наразі він посідає першу позицію (44% респондентів відповідають,

що конфлікти між церквами є суто політичними, у 2000 р. так вважали лише 20% опитаних). Уявлення про політичну природу міжцерковних конфліктів найбільш поширені у Центральному (51%) регіоні. Найчастіше бачать причини конфліктів у тому, що церковні ієрархи жадають влади, жителі Східного регіону (35,5%), найрідше – жителі Західного (26%). На політичний характер міжцерковних конфліктів найчастіше вказують вірні УПЦ (59%), так само як і на те, що "ЗМІ роздувають релігійну нетерпимість і міжцерковні конфлікти (33%)" [2: 19-20].

Звичайно, це не є випадковим, адже Росія активно використовує релігійний дискурс для виправдання своїх агресивних дій, поширюючи наративи про "захист православних цінностей" та "боротьбу із західним впливом". Ця риторика спрямована як на внутрішню аудиторію, так і на дискредитацію українських релігійних інституцій на міжнародному рівні. У відповідь на ці дії Україна зіткнулася з необхідністю захищати свою релігійну незалежність, водночас забезпечуючи збереження плюралізму та свободи віросповідання. У цьому контексті особливо важливим є зміцнення позицій ПЦУ, яка стає символом національної релігійної ідентичності, але водночас викликає занепокоєння у прихильників релігійного нейтралітету.

Ще одним небезпечним процесом є радикалізація окремих релігійних груп, яка може стати загрозою для внутрішньої безпеки та соціальної згуртованості. Умови війни, такі як постійна нестабільність, травматичний досвід і зростання недовіри до офіційних інституцій, створюють сприятливий ґрунт для поширення радикальних ідей. Деякі групи можуть інтерпретувати релігійні вчення як виправдання насильства або як інструмент мобілізації для досягнення власних цілей. Це створює ризик виникнення нових конфліктів, які ще більше ускладнюють процес післявоєнного відновлення.

Крім того, війна вплинула на зміну соціальної ролі релігійних інституцій. У

мирний час церкви здебільшого виконували духовні та морально-етичні функції, тоді як у період війни вони все частіше беруть участь у соціальній та гуманітарній діяльності. Це охоплює надання допомоги біженцям, підтримку військових і їхніх родин, організацію волонтерських ініціатив. Особливого значення набув інститут капеланства, який за нетривалий проміжок часу пройшов "послідовні еволюційні етапи становлення, що сприяло виникненню й закріпленню саме тих функцій та особливостей, які були покликані до життя практичною необхідністю. Це стало причиною життєздатності та ефективності військових капеланів у воєнний час. В українських Силах оборони на російсько-українській війні капелани постають ефективним засобом морально-психологічної стійкості солдатів безпосередньо на лінії бойового зіткнення, а не лише в тилкових частинах. Вони є надзвичайно корисним й ефективним фактором та інструментом, що додає стабільності армійській структурі, запобігає дезертирству, сприяє субординації та виконанню наказів, є важливим елементом комунікації між солдатами та командирами. В українських реаліях інституція капеланства стала важливою перевагою на полі бою, якщо не панівною, то принаймні необхідною. Військове капеланство має всі передумови стати одним з основних елементів військової структури, який покращує управління та стабільність військових підрозділів" [1: 71].

Водночас слід зауважити про обмеженість ресурсів і зростання соціального попиту ставлять перед релігійними громадами нові виклики, які вони не завжди можуть ефективно вирішити.

Усі ці тенденції формують складний і багатогранний ландшафт релігійної сфери в Україні, яка перебуває під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх факторів. Аналіз небезпечних процесів свідчить про те, що релігійна сфера є не лише відображенням соціально-політичної ситуації, а й важливим

інструментом впливу, який може використовуватися як для стабілізації, так і для дестабілізації суспільства. Розуміння цих тенденцій є ключовим для розробки ефективних підходів до їх подолання та забезпечення гармонійного розвитку релігійного середовища в Україні.

Виявлення ключових ризиків і їхніх причин у контексті міжрелігійних і внутрішньоконфесійних відносин у період повномасштабної війни Росії проти України. Повномасштабна війна Росії проти України спричинила глибокі трансформації в усіх аспектах суспільного життя, зокрема й у релігійній сфері. Війна стала каталізатором нових ризиків у міжрелігійних і внутрішньоконфесійних відносинах, які можуть мати довготривалий вплив на суспільну стабільність і розвиток України. Аналіз цих ризиків та їхніх причин є необхідним для розуміння сучасних викликів і пошуку шляхів їх подолання. Слід не забувати, що "не можна нехтувати небезпеками внутрішніми, про які українці часто забувають, виносячи назовні причини всіх своїх невдач чи проблем. А ці внутрішні чинники, якщо не враховані, можуть зіграти навіть вирішальну роль у зміні безпековості життя" [4: 215].

Один із найбільших викликів – це загострення конфліктів між релігійними організаціями, зокрема Українською Православною Церквою та Православною Церквою України (ПЦУ). З початку війни УПЦ, яка формально проголосила "незалежність" від Московського Патріархату, все ще сприймається значною частиною суспільства як інструмент російського впливу. Ця недовіра посилюється численними повідомленнями про підтримку окремими представниками УПЦ дій російських окупантів, що провокує напруженість між віруючими двох конфесій. У багатьох громадах це призводить до внутрішніх конфліктів, які іноді мають насильницький характер.

Тому, слушно підкреслюють Л. Филипович і О. Горкуша "релігійна безпека, як переконує український досвід, здобутий до і під час російсько-української

війни, є важливим елементом/складовою всієї національної і державної безпеки, ігнорування якого призводить до трагедій, конфліктів, втрат. Усвідомлення вагомості релігії як духовно-світоглядного та організаційно-інституалізаційного явища, включення її безпекових можливостей в стратегії національного захисту укріпить всю систему державної безпеки, зробить Український світ та його мешканців реально захищеними від будь-яких посягань з боку інших світів. Релігійна безпека має стати ознакою національної ідентичності українців як політичної нації, яка захищає себе як на воєнних, так й духовних та ідеологічних фронтах" [5: 80].

Крім того, у міжрелігійному контексті зростає ризик ескалації напруженості через різне ставлення релігійних організацій до війни. Наприклад, частина релігійних громад, які прагнуть зберегти нейтральну позицію, може бути звинувачена суспільством у байдужості або навіть прихованій співпраці з ворогом. Це особливо помітно у відносинах із традиційними меншинами, такими як мусульмани, протестанти чи представники інших національних релігійних груп, для яких питання національної ідентичності та лояльності набувають особливого значення. У цьому контексті війна виступає як фактор, що підсилює поляризацію та недовіру між різними релігійними громадами.

Причини цих ризиків мають як внутрішній, так і зовнішній характер. На внутрішньому рівні ключовим фактором є складний процес становлення української релігійної ідентичності, який триває з моменту проголошення незалежності України у 1991 році. Відсутність чіткого відокремлення релігії від політики сприяє маніпуляціям на релігійному ґрунті та посиленню напруженості між конфесіями. Зовнішнім фактором виступає агресивна політика Росії, яка активно використовує релігійний дискурс для легітимації своїх дій. Російська пропаганда не лише виправдовує війну за допомогою релігійних аргументів, а й намагається дискредитувати українські релігійні

інституції, особливо ПЦУ, представляючи її як "нелегітимну" або "розкольникську".

Водночас, на противагу цьому, слід зазначити й позитивні аспекти в нейтралізації загроз національній безпеці України у сфері православ'я:

- посилення контролю суспільства за виконанням законодавчих норм у сфері свободи совісті та інформаційно-релігійній сфері (збільшення кількості скарг і критики антидержавної діяльності та інших порушень кліру УПЦ, аналіз православних ЗМІ і розтин фактів антидержавної пропаганди під виглядом церковних проповідей, повчань тощо);

- приведення у відповідність із законодавчими нормами порядку відвідування України керівництвом і ключовими фігурами Московської патріархії, а також порядку ввезення "православних реліквій" і "дарів" (отримання дозволів від центрального органу виконавчої влади у сфері державно-церковних відносин, проведення відповідних експертиз і т. п.);

- діяльність Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій, Всеукраїнської Ради Релігійних Об'єднань та інших міжконфесійних об'єднань, які підтримують "міжцерковний мир" і знімають найбільш гострі ситуації протистояння між Церквами, розвивають демократичну модель "держава – Церква – громадянське суспільство", яка виключає будь-яке фаворитизування владою тих чи інших конфесійних спільнот;

- введення інституту капеланства в силових і пенітенціарних структурах країни, надання можливості для релігійних організацій відкриття загальноосвітніх шкіл та ЗВО, ліцензування державою теології/богослов'я як навчальних дисциплін і т. п. Ці можливості поступово виводять православ'я із закритості й ангажування в освітній процес інших держав;

- обмеження можливості ведення курсів християнської етики в загальноосвітніх школах для православних священиків без відповідної вищої світської освіти. Надання учням можливості відвідування альтернативних курсів;

- спонукання державних органів з боку структур українського громадянського суспільства та експертного середовища до виконання своїх функціональних обов'язків у сфері державно-церковних відносин, а також активізація проукраїнських ЗМІ (як світських, так і церковних) в висвітленні ролі московсько-православного кліру, братств в контексті сепаратистської і підривної діяльності в Україні, поширення промосковського "політичного православ'я", "руського міра" і подібних ідеологем;

- успіхи в діяльності українських науковців та активістів із захисту української "історичного простору" (історія православ'я на українській території в Х – XXI ст.), "його історичного правонаступництва, розкритті особливостей Українського Православ'я і його відмінності від інших православних автокефалій, що стало одним з важливих аргументів для конституювання Української Помісної православної Церкви" [3: 97–98].

Важливим фактором ризику є також руйнування соціальної тканини через масові переміщення населення. Біженці та внутрішньо переміщені особи, які часто змушені змінювати релігійні громади або адаптуватися до нових умов, можуть відчувати себе маргіналізованими. Це створює додаткове навантаження на релігійні інституції, які намагаються забезпечити соціальну підтримку, але водночас стикаються із зростаючою кількістю викликів, включно з обмеженими ресурсами.

Таким чином, ключові ризики у релігійній сфері в умовах війни включають загострення внутрішньо-конфесійної напруги, ескалацію міжрелігійних конфліктів, маніпуляції на релігійному ґрунті та поглиблення поляризації суспільства. Їхні причини криються як у внутрішніх суспільних процесах, так і у зовнішньому тиску держави-агресора. Подолання цих викликів вимагає комплексного підходу, який включає як забезпечення релігійної свободи та соціальної

згуртованості, так і протидію російській пропаганді на релігійному фронті.

Розробка концептуальних підходів до мінімізації ризиків у релігійній сфері в умовах повномасштабної війни Росії проти України. Повномасштабна війна Росії проти України створила безпрецедентні виклики для релігійної сфери, адже "перемістилася зі сфери великого значення в міждержавних відносинах до сфери національної безпеки, де сторони конфлікту сприймають релігію як потенційно найбільшу загрозу та вдаються до надзвичайних заходів у її діяльності" [6: 1]. У цих умовах мінімізація ризиків, пов'язаних із релігійними процесами, є ключовим завданням як для державних інституцій, так і для самих релігійних організацій. Розробка концептуальних підходів до вирішення цих проблем вимагає врахування як внутрішніх, так і зовнішніх аспектів конфлікту, а також історичних, культурних і соціальних особливостей України.

Одним із першочергових напрямів є підтримка діалогу між конфесіями, що має на меті зменшення напруженості у взаєминах між релігійними спільнотами. В умовах, коли українське суспільство переживає кризу довіри до окремих релігійних інституцій, зокрема УПЦ, критично важливо створювати платформи для відкритих обговорень і взаємодії. Діалог повинен ґрунтуватися на принципах взаємної поваги, визнання права на релігійну свободу та спільного прагнення до миру. Організація міжконфесійних зустрічей, семінарів та спільних акцій з гуманітарної допомоги може стати ефективним засобом для зміцнення довіри та солідарності між громадами.

Наступним важливим аспектом є протидія радикалізації, яка може стати загрозою для внутрішньої безпеки та суспільної стабільності. У цьому контексті особливе значення має релігійна освіта та просвітництво, які здатні запобігти поширенню екстремістських ідей, особливо серед молоді. Тому, "освітньо-просвітницький вимір (релігійної безпеки – В. Т., О. К.)

передбачає, що має систематично проводитись освітня та просвітницька діяльність, спрямована на формування релігійно-грамотності в учнів, студентів, громадян та широкого загалу. У жодному разі не можна допускати до без-посередньої освітньо-просвітницької роботи із учнями та студентами представників тих псевдо-релігійних інституцій, які є афілійованими з керівними центрами в державі-агресорі" [5: 80]. Держава та релігійні організації мають спільно працювати над створенням програм, спрямованих на роз'яснення основних цінностей релігійної толерантності, етичних принципів та важливості соціальної відповідальності. Важливу роль у цьому процесі відіграють духовні лідери, які можуть бути провідниками ідей миру, терпимості та згуртованості.

Значну увагу необхідно приділити запобіганню політизації релігії, яка стала одним із основних інструментів російської пропаганди. Росія активно використовує релігійний дискурс для виправдання своїх агресивних дій, тому Україні потрібно створювати механізми, що забезпечують незалежність релігійних інституцій від політичного впливу. Зокрема, важливо уникати надмірного втручання держави у справи релігійних громад, водночас забезпечуючи прозорість їхньої діяльності та виключаючи можливість використання релігії ворожими силами. У цьому контексті доцільно впроваджувати програми інформаційної гігієни, спрямовані на виявлення та нейтралізацію фейків, пов'язаних із релігійною тематикою.

Ще одним важливим напрямом є підтримка релігійних громад у їхній соціальній діяльності. Під час війни релігійні інституції виконують важливу функцію, забезпечуючи гуманітарну допомогу, психологічну підтримку та духовне супроводження для постраждалих. Тому держава повинна сприяти розширенню можливостей таких громад, зокрема через надання фінансової підтримки, доступу до ресурсів та включення до національних програм соціальної допомоги. Спільна

діяльність релігійних і світських організацій у цьому напрямі може стати основою для формування нового рівня співпраці та довіри між різними сегментами суспільства.

Особливої уваги заслуговує захист релігійних прав і свобод в умовах війни. Важливо забезпечити дотримання Конституції України та міжнародних стандартів у сфері релігійної свободи, що стане важливим сигналом для міжнародної спільноти про прагнення України до демократичних цінностей. У цьому контексті необхідно створити спеціальні механізми моніторингу порушень релігійних прав, а також розробити інструменти правового захисту для громад, які зазнали переслідувань або дискримінації.

Відповідно, розробка концептуальних підходів до мінімізації ризиків у релігійній сфері в умовах війни вимагає системного підходу, який враховує складність і багатогранність викликів. Україна має шанс не лише подолати кризу, а й створити модель ефективної взаємодії між релігійними громадами, яка може слугувати прикладом для інших країн. Відновлення релігійного середовища в цей період стане важливим кроком до побудови мирного, справедливого та згуртованого суспільства.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Існує критична важливість аналізу ключових тенденцій у релігійній сфері України в умовах післявоєнного періоду, враховуючи соціальні, політичні та культурні трансформації, які значно впливають на стабільність суспільства. Релігійна сфера стає одночасно джерелом духовної стабілізації та

ареною для конфліктів, зокрема через загострення внутрішньо-конфесійних протиріч, радикалізацію релігійних груп та політизацію релігійного дискурсу. Ці явища створюють виклики для збереження соціальної згуртованості та сприяють зростанню недовіри між релігійними громадами, що потребує негайного розроблення та впровадження концептуальних підходів до їх мінімізації.

Особлива роль належить релігійним організаціям у соціальній та гуманітарній діяльності, яка значно зросла у період війни. Під час війни релігійні громади не лише зберігають свою духовну місію, а й виконують функції соціального захисту, моральної підтримки та психологічного супроводу, зокрема через інституцію військового капеланства. Водночас зміцнення міжконфесійного діалогу та впровадження програм релігійної освіти мають вирішальне значення для протидії радикалізації, формування культури толерантності та зменшення соціальної напруженості.

Концептуальні підходи до гармонізації релігійного середовища в Україні мають базуватися на інтеграції міжнародного досвіду, адаптованого до національних особливостей, та спрямовуватися на збереження релігійної свободи, захист соціальної згуртованості й протидію зовнішнім впливам. Розробка та реалізація таких стратегій є не лише необхідною для подолання поточних викликів, а й відкриває перспективи для формування нової моделі релігійного управління, здатної забезпечити стійкий суспільний мир та стабільність у постконфліктний період.

ЛІТЕРАТУРА

1. Костюк О. В. Вплив капеланства на стабільність та ефективність сил оборони України в контексті військових дій 2014–2023 років. *Українська полоністика*. 2023. № 21. С. 63–73.
2. Релігія і Церква в українському суспільстві: 2000–2023 рр. (соціологічне дослідження) – інформаційні матеріали. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2023/12/19/2023-Religiya-F.pdf> (дата звернення: 03.01.2025).
3. Саган О. Православ'я як фактор впливу на національну безпеку: український досвід нейтралізації загроз. *Релігійна безпека/небезпека України. Збірник наукових праць і матеріалів / за ред. проф. Анатолія Колодного*. К.: УАР, 2019. С. 92–99.

4. Филипович Л. Сучасні виклики для України у сфері релігійної безпеки. *Науковий щорічник "Історія релігій в Україні"*. Львів: Логос, 2024. Вип. 34. С. 210–220.

5. Филипович Л., Горкуша О. Релігійна безпека як складова національної безпеки України: актуалізація проблеми в часи війни. *Схід*. 2024. Т. 6. № 2. С. 73–81. DOI: 10.21847/2411-3093.6210.

6. Yelenskyi V. "Then What Are We Fighting For": Securitizing Religion in the Ukrainian-Russian Conflict. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*. 2021. Vol. 41. Iss. 6. Article 2. URL: <https://digitalcommons.georgefox.edu/ree/vol41/iss6/2> (дата звернення: 03.01.2025).

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Kostiuk, O. V. (2023). Vplyv kapelanstva na stabilnist ta efektyvnist syl oborony Ukrainy v konteksti viiskovykh dii 2014–2023 rokiv.[The influence of chaplaincy on the stability and effectiveness of Ukraine's defense forces in the context of military actions 2014-2023]. *Ukrainska polonistyka*. № 21. S. 63–73 (in Ukrainian).

2. Relihiia i Tserkva v ukrainskomu suspilstvi: 2000–2023 rr. (sotsiologichne doslidzhennia) – informatsiini materialy. (2023). [Religion and Church in Ukrainian society: 2000-2023 (sociological research) - information materials]. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2023/12/19/2023-Religiya-F.pdf> (last accessed: 03.01.2025) (in Ukrainian).

3. Sahan, O. (2019). Pravoslavia yak faktor vplyvu na natsionalnu bezpeku: ukrainskyi dosvid neitralizatsii zahroz. [Orthodoxy as a factor of influence on national security: Ukrainian experience of neutralizing threats]. *Relihiina bezpeka/nebezpeka Ukrainy. Zbirnyk naukovykh prats i materialiv / za red. prof. Anatoliia Kolodnoho*. K.: UAR. S. 92–99 (in Ukrainian).

4. Fylypovych, L. (2024). Suchasni vyklyky dlia Ukrainy u sferi relihiinoi bezpeky. [Modern challenges for Ukraine in the field of religious security]. *Naukovyi shchorichnyk "Istoriia relihii v Ukraini"*. Lviv: Lohos. Vyp. 34. S. 210–220 (in Ukrainian).

5. Fylypovych, L., Horkusha, O. (2024). Relihiina bezpeka yak skladova natsionalnoi bezpeky Ukrainy: aktualizatsiia problemy v chasy viiny. [Religious security as a component of Ukraine's national security: actualization of the problem during wartime]. *Skhid*. Т. 6. № 2. S. 73–81. DOI: 10.21847/2411-3093.6210 (in Ukrainian).

6. Yelenskyi, V. (2021). "Then What Are We Fighting For": Securitizing Religion in the Ukrainian-Russian Conflict. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*. Vol. 41. Iss. 6. Article 2. URL: <https://digitalcommons.georgefox.edu/ree/vol41/iss6/2> (last accessed: 03.01.2025) (in English).

Receive: February 05, 2025

Accepted: March 08, 2025